

Divriği'de
Kamerüddin
Kümbeti

ları arasında Türk-İslâm sanatının önemli mimari eserlerini veren Mengüçükoğulları'nın hâkimiyeti sırasında birçok eser meydana getirilmiştir. Fakat bu nâdide eserlerin çoğu bugün harap haldedir. Divriği Kalesi'nde günümüzde dikkati çeken tek kalıntı kare planlı atış kulesidir. Dik yamaçlı bir tepe üzerinde dörtgen biçiminde dört kapılı, kesme taştan yapılan kale XIII. yüzyıla Mengüçükler dönemine aittir. Kale Camii'nin taçkapı kemerinin üstündeki iki satırlık çiçekli kitabesinde buranın 1181'de Mengüçükoğlu Seyfeddin Şehinşah b. Süleyman tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Başka bir kitâbede de mimarının Merâğalı Hasan b. Firûz olduğu kayıtlıdır. Divriği'nin önemli eseri olan Divriği Ulucamii ve Dârüşşifâsı, 1228'de Şehinşah'ın torunu Ahmed Şah ve eşi Âdil Melike Turhan tarafından bir külliye olarak yaptırılmıştır. Mimarı Ahlatlı Hürremşah olup abanoz minberi 1241 tarihlidir. Yapı erken dönem taş işçiliğinin önemli örneklerindedir. 592'de (1196) Mengüçükoğlu Emîr Seyfeddin Şehinşah için yapılan kümbete, daha sonra hanımının da buraya defnedilmesinden dolayı halk arasında Sitti Melik (Melike) Kümbeti denilmiştir. 1196 tarihli Hâcib Kamerüddin Kümbeti de Mengüçüklü hazinedarı Kamerüddin'e aittir. Ayrıca Ahî Yûsuf Kümbeti, Kemankeş (Nüreddin Sâlih) Kümbeti ve Memlûkler'e ait Nâib Kümbeti vardır. Diğer eserler arasında Çaltı köyündeki Burmanhan Kervansarayı, Handere köyündeki Mircinge Hanı, Hammâm-ı Süflâ ve Bekir Çavuş hamamları sayılabilir.

Divriği, Osmanlı idaresi altına girdikten sonra merkezle aynı adı taşıyan bir sancak haline getirilip Vilâyet-i Arab adıyla oluşturulan beylerbeyliğe bağlandı. Daha sonra bu beylerbeylik dağıtılınca Divriği sancağı Sivas, Amasya, Tokat bölgelerini içine alan Rum beylerbeyliğine dahil edildi ve bu durumunu uzun süre korudu. XVI. yüzyılda Divriği sancağının

Divriği ve Dârende adlı iki kazası, bu kazalara bağlı on iki nahiyesi bulunuyordu. Sancak XIX. yüzyılda Sivas sancağının bir kazası haline geldi. XIX. yüzyıl sonlarında dokuz nahiyesi, 125 köyü, toplam 48.907 nüfusu vardı. Cumhuriyet döneminde Sivas'a bağlı bir ilçe oldu. İlçenin merkez bucağından başka Dânişmend, Gedikbaşı, Mürsel (Mursal), Sincan adlı dört bucağı ve 107 köyü bulunmaktadı. İlçenin yüzölçümü 2782 km² olup 1990 nüfus sayımına göre toplam nüfusu 33.105, nüfus yoğunluğu ise 12'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 252, s. 2 vd.; nr. 408, s. 576 vd.; Aşıkpaşazâde, *Târih*, s. 73-74; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, II, 339; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 624-625; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 210-214; Cuinet, I, 685-689; Ahmed Rifat (Yağlıkçızâde), *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1299-1300, III, 266; Hammer (Atâ Bey), V, 195; M. Fahreddin Başel, *Sivas Bülteni*, Sivas 1935, s. 33; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 160, 163; II, 262; a.mlf., *Anadolu Beylikleri*, s. 162-163; a.mlf. — Rıdvan Nâfiz [Edgüder], *Sivas Şehri*, İstanbul 1928, s. 54, 79, 100; Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 87, 132; a.mlf., "Akkoyunlular", *İA*, I, 256; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 218; a.mlf., *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1971, s. 71, 88, 112; a.mlf., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s. 55, 63, 66, 68; E. Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı* (trc. Filcret İşiltan), İstanbul 1970, s. 52, 53, 58; Mehmet Altay Köymen, "Anadolu'nun Fethi ve Malazgirt Meydan Muharebesi", *Malazgirt Zaferi ve Alparslan*, İstanbul 1971, s. 110; Necdet Sakaçoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, İstanbul 1971, s. 15, 16, 20, 21, 69; a.mlf., *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, Ankara 1984, tür.yer.; *Sivas 1973 İl Yıllığı*, Ankara 1973, s. 52; *Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası* (haz. Yılmaz Önge v.dğr.), Ankara 1978; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara 1988, s. 100, 106, 117, 129, 193; Ersin Gülsoy, *XVI. Asrın İlk Yarısında Divriği Kazası (1519-1548)* (yüksek lisans tezi, 1991), MÜ Fen-Ed.Fak. Tarih bl.; Zeki Ankan, "Divriği Sancağı Kanunnameleri", *TTK Belleten*, LI/200 (1987), s. 761-779; a.mlf., "Divriği Kazası'nın İlk Sayımı (925/1519)", *Osm.Ar.*, XI (1991), s. 49-71; a.mlf., "XVI. Yüzyılda Divriği", *TTK Bildiriler X*, Ankara 1994; M. Tayyib Gökbiğlin, "XV ve XVI. Asırlarda Rum Eyaleti", *VD*, VI (1965), s. 51-61; Asım Mutlu, "Divriği'nin Mimari Eserleri", *Sanat Dünyamız*, IX/24, İstanbul 1982, s. 18-19; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2220; IV, 2798; Besim Darkot, "Divriği", *İA*, III, 596-599; Faruk Sümer, "Mengüçükler", a.e., VII, 716-717.

ABDÜLKADİR BALGALMIŞ

DİVRİĞİ ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

DİYAKOVA

Hırvatistan Cumhuriyeti'nde eski bir Osmanlı kazası ve kaza merkezi olan şehir.

Hırvatça Dakovo (Djakovo) adıyla bilinen ve Osijek'in güneyinde bulunan şehir, Osmanlı kaynaklarında daha ziyade Yakova ve Diyakova şeklinde geçer. Bir yerleşim merkezi olarak tarihi 1244 yılına kadar iner. Kasaba 1252'de geçici, 1349'dan itibaren de sürekli olarak Bosna Katolik piskoposluğunun merkezi oldu. Bir geçit yolu üzerinde bulunduğundan sağlam kalesiyle kısa sürede ticarî öneme sahip bir kale-şehir haline geldi. Kalenin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi, 1536'da Hırvatistan'a yönelik akınlar sırasında gerçekleşti ve iki yıl sonra burası yeni kurulan Pojega sancağına bağlandı. 1560'a doğru şehir statüsü kazanan Diyakova kısa bir zaman sonra kaza merkezi oldu. 1565'te burada 193 hâne (yaklaşık 1000 kişi), 1579'da 133 hâne (750-800 kişi) bulunuyordu. Şehrin müslüman halkı, 1565 tarihli tahrirde ikisi askerî garnizon, biri de vergi muafiyetine sahip askerî statüde olmak üzere üç cemaat halinde deftere kaydedilmiştir. Bunların tamamı kale içi ile kale dışındaki cami çevresinde yerleşmişlerdi. Bir başka askerî statüdeki küçük grup Çeribaşı Mescidi mahallesinde toplanmıştı. Bu son iki grubun % 46'sını ihtidâ etmiş kimseler oluşturuyordu. Esnaf gruplarının ve diğer şehir halkının oturduğu ikinci bir mahalle ise Ağa Mescidi adıyla anılıyordu. 1579 tarihinde burada sadece dinî hizmetliler ve esnaf zümreleri kaydedilmişti. Bu tarihte şehirde beş mahalle vardı; isimlerinden anlaşılacağına göre bunların üçü ağalar, biri de imam tarafından kurulmuş mescitlerin, diğeri ise çarşıda yer alan mescidın adlarını taşıyordu. Ayrıca bir kervansaray, bir de hamamın yer aldığı şehrin dış mahallesinde (varoş) hıristiyan sanat grubu bulunmaktaydı. 1569 tarihli icmal defterine göre buranın vergi geliri sancak beyi haslarına dahildi.

Diya-kova'nın bu gelişmesinde Bosna gazilerinden Memîbeyoğulları ailesinin rolü büyüktür. Evliya Çelebi, buranın ilk defa Arnavut Memî Paşa tarafından fethedildiğini ve ardından kasabanın bu aileye ocaklık olarak verildiğini yazar. Bu bilgi mübalağalı olmakla birlikte Memîbeyoğulları'nın şehirle ilgileri olduğu bilinmektedir. Nitekim bu aileden Koca Ga-

zi Memî Bey'in 1593'te Sisak'ta ölümünden sonra burası ocaklık olarak onun vârislerine bağışlanmıştır. 1626'da şehirde % 90'ından fazlasını müslümanların oluşturduğu 800 civarında hâne vardı. Bu sayı, şehrin 1687'de Habsburglar tarafından zaptına kadar hemen hemen değişmemiştir. Bu tarihten az önce burayı gören Evliya Çelebi, şehrin kallesinin dağlık bir yerde beşgen şeklinde olduğunu, Hırvat ve Slavon memleketlerinin stratejik öneme sahip noktasında yer aldığını yazar.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru şehrin kontrolü, Hacı Paşa, İbrâhim Paşa ve Hasan Paşa adlı nüfuz sahibi üç mahallî idarecinin eline geçti. Bunlardan ikincisi, Evliya Çelebi şehre geldiğinde kendisini ağırlayan Memîbeyoğulları'na mensup Sarhoşzâde İbrâhim Paşa olmalıdır. Diğer ikisinin kimliği ise belli değildir. 1637 tarihli bir seyahatnâmede, kasaba Slavonya'nın en önde gelen şahıslarının ikametgâhı olarak zikredilir. Bu da bir Osmanlı kaynağında Diyakova'dan yanlış olarak bir eyalet diye bahsedilmesinin sebebi olabilir.

İbrâhim Paşa ve Hasan Paşa burada inşa ettirdikleri camilerle şöhret ve nüfuzlarını arttırmışlardı. Şehir merkezinde o sıralarda dört beş mescid bulunmakta iken bu camiler, dış kesimde 100 m. aralıkla biri kuzey tarafında, diğeri güneyde inşa edilmiş olup kuzeydeki kubbesi kurşun kaplıydı. Her iki paşanın konağı camilerinin yanında bulunmaktaydı. Kuvvetli taş bloklarla inşa edilen hamam bir kaplıca suyunun kenarında yer alıyordu. Kervansaray ise muhtemelen tahta malzemenle yapıldığı için bugüne ulaşmamıştır. Kalenin yanında bulunan caminin ilk tahrirde adı geçen cami olduğu anlaşılmaktadır. Şehrin mahallî idarecisi Hacı Paşa'nın sarayı bu caminin yanındaydı, fakat bu zat buranın bânisi olarak zikredilmez. Ortaçağ'dan kalma katedral kale içinde yer alıyordu ve camiye çevrilmemişti. Nitekim 1666 tarihli bir maaş defterinde kale içinde cami olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca 1569 tarihli icmal defterinde, kale içinde sancak beyi haslarına dahil ziraat sahası bulunduğu da görülmektedir. İbrâhim Paşa'ya izâfe edilen kuzeydeki cami, Hırvatistan'da bugüne ulaşabilen az sayıdaki Osmanlı dinî eserlerinden biridir. Burası Osmanlılar'ın ayrılışından sonra kilise haline getirilmiş, son zamanlarda restore edilerek karakteristik vasıflarına yeniden kavuşturulmuştur. *Kâmû-*

sü'l-a'lâm'da, XIX. yüzyıl sonlarında Kosova vilâyetine bağlı bir kaza merkezi olarak gösterilen şehrin bu sıralarda 17.000 kadar nüfusu, on altı camii, iki medresesi, bir rüşdiyesi ve birkaç sıbyan mektebi, Ortodoks ve Latinler'e mahsus kilise ve mektepleri ile han, hamam ve 1000 kadar dükkânı vardı (VI, 4786-4787). Osmanlı hâkimiyetinden ayrıldıktan sonra pek gelişme gösteremeyen şehrin 1961'de 12.077 olan nüfusu bugün 16.000'i aşmış bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 351; nr. 672; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 522-523; *Kâmûsü'l-a'lâm*, VI, 4786-4787; T. Papić — B. Valenčić, *Zupna crkva Svih Svetih u Dakovu*, Zagreb 1990.

NENAD MOAÇANIN

DİYANET

(bk. DİN).

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Türkiye'de İslâm diniyle ilgili işleri yürütmek, toplumu din konusunda aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmekle görevli kamu kuruluşu.

Osmanlı Devleti'nde din işleri, başında şeyhülislâmın bulunduğu meşihat makamı tarafından yürütülmekteydi. Ancak meşihatın görev ve yetkileri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlerine oranla çok daha geniş bir alanı kapsıyordu. Dinî konularda fetva vermesi, devletin yönetimiyle ilgili temel ilke ve kanunların konulmasında söz sahibi olması yanında ilmiye sınıfı tarafından yürütülen yargı ve eğitim öğretim görevleri de bu makama bağlı olup günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Adalet ve Millî Eğitim bakanlıkları ile Yüksek Öğretim Kurumu arasında paylaşılmış olan hizmetlerin hemen tamamı meşihat bünyesinde toplanmıştı. Fakat XIX. yüzyıl başlarından ve özellikle Tanzimat döneminden itibaren şeyhülislâmlığın görev ve yetki alanı giderek daraltılmış, daha Cumhuriyet dönemine gelinmeden, şeyhülislâmlığa bağlı olarak ilmiye sınıfının tekelinde bulunan yargı, eğitim öğretim ve vakıflarla ilgili hizmetlerin büyük bir bölümü Adliye, Maarif ve Evkaf nezâretlerine verilmiş, böylece şeyhülislâmlığın görev ve yetki alanı fetva işleri, medreselerdeki öğretim ve şer'iyye mahkemeleriyle sınırlan-

dırılmıştı. İttihat ve Terakkî döneminde çıkarılan bir kanunla (18 Cemâziyelevvel 1335/12 Mart 1917) bütün şer'î mahkemeler ve bağlı kuruluşları da Adliye Nezâreti'ne bağlandı. Daha sonra 14 Şaban 1338 (3 Mayıs 1920) tarihli Bilumum Mehâkim-i Şer'iyyenin Meşihata İade-i İrtibatı Hakkında Kânûn-ı Muvakkat ile şer'î mahkemeler tekrar meşihata bağlanmıyışa da bu kanun o tarihte Büyük Millet Meclisi hükümeti idaresi altında bulunan bölgelerde geçerli olmamıştır. Bu idare döneminde Osmanlı Devleti'nin son yıllardaki dinî teşkilât yapısında başka bir değişiklik yapılmamış, Meşihat-ı İslâmiyye'nin uhdesinde bulunan bütün hizmetler, bağlı bulunduğu Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'nce yürütülmüştür.

3 Mart 1340 (1924) tarih ve 429 sayılı Şer'iyye ve Evkaf ve Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun ile Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak yerine başvekâlete bağlı Diyanet İşleri Reisliği ve Evkaf Umum Müdürlüğü kuruldu. Bu kanunla, vekâletin görevlerinden muâmelâtla ilgili dinî hükümlerin resmî uygulamadan kaldırılıp yasama ve yürütme yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve onun oluşturduğu hükümete ait olduğu vurgulanmış; İslâm dininin hukuk kuralları (muâmelât-ı nâs) dışında kalan inanç ve ibadetlerle ilgili hükümlerinin yürütülmesiyle ibadet yerlerinin idaresi Diyanet İşleri Reisliği'ne, vakıfların yönetimi ise Evkaf Umum Müdürlüğü'ne verilmiştir. Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti ile bazı özel vakıflar tarafından yönetilen bütün mektep ve medreseler de aynı tarihte çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrîsat Kanunu ile Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır.

Günün şartları içinde alelacele çıkarıldığı anlaşılan 429 sayılı kanun başkanlığın teşkilât yapısını belirlememiş, sadece Diyanet İşleri reisinin başvekilin inhâsı üzerine cumhurreisi tarafından tayin edileceğini (md. 3), kuruluşun başvekâlete bağlı olduğunu, teşkilât hakkında bir nizamnâme düzenleneceğini (md. 4), ülke sınırları içindeki bütün cami, mescid, tekke ve zâviyelerin idaresiyle buralardaki görevlilerin tayin ve azillerine Diyanet İşleri reisinin yetkili bulunduğunu (md. 5), il ve ilçe müftülerinin başkanlığa bağlı olduğunu (md. 6) tesbit etmiştir. Ayrıca Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti bünyesinde olup her birinin on birer üyesi bulunan Hey'et-i İftâiyye, Tedkikat ve Te'lifât-ı İslâmiyye Heyeti ve Evkaf Şûrası'nca yapılan hizmetleri yürüt-